

Diela Théodula Ribota a súčasná psychiatria

MUDr. Michal Patarák

Psychiatrické oddelenie, FNŠP F. D. Roosevelta, Banská Bystrica

Théodule Ribot bol literárne činný najmä na prelome devätnásteho a dvadsiateho storočia. Práve z tohto obdobia pochádzajú aj jeho najplyvnejšie a najznámejšie diela. Snažil sa, na rozdiel od svojho súčasníka Sigmunda Freuda, porozumieť psychickým javom na biologickom a evolučnom základe, ako to robíme i dnes. Preto zostáva v istom zmysle moderným autorom a nasledujúci text je venovaný reflexii jeho diel. Rovnako ako Emil Kraepelin, Eugen Bleuler, či iní veľikáni psychiatrie, i on si totiž zaslúži spomienku, ktorá prispieva k identite nášho odboru.

Kľúčové slová: Théodule Ribot, Ribotov zákon, história psychiatrie, pamäť, vôľa, pozornosť, vedomie.

The works of Théodule Ribot and contemporary psychiatry

Théodule Ribot was literary active at the turn of the twentieth century. From then originate his most influential and best known works. Unlike his contemporary Sigmund Freud, he tried to understand the biological and evolutionary basis of psychological phenomena, as we do today. Therefore he remains a modern author and the following text is devoted to the reflexion of his works. As well as Emil Kraepelin, Eugen Bleuler and other giants of psychiatry, he deserves remembrance, which contributes to the identity of our field.

Key words: Théodule Ribot, Ribot's law, history of psychiatry, memory, volition, attention, consciousness.

Psychiatr. prax; 2013; 14(2): 80–82

Úvod

Théodule Ribot je dnes mnohými považovaný za jedného z otcov vedeckej psychológie. Žil v rokoch 1839 – 1916 a jeho kľúčové diela vznikli koncom 19. storočia. Bol vedúcim reprezentantom *novej psychológie*, ako sa vtedy hovorilo, teda psychológie odmietajúcej (v tej dobe stále časté) metafyzické a duchovné úvahy a snažiacej sa o spojenie psychologických javov s ich fyziologickými a biologickými základmi (1, 2, 3). Pritom mal nemálo kritikov zo spiritualistického tábora, ako aj z okruhu pozitívnej vedy (napríklad Augusta Comta, 1). Kritizovala sa pritom práve jeho snaha spojiť psychologické s biologickým a pokusy urobiť zo psychológie vedu. Vo svojich prácach sa však Ribot profiluje ako precízny psychopatológ a mozog, ako „orgán psyché“, nestráca nikdy zo zreteľa. Aj na všedné psychické javy sa pozerá inak ako jeho súčasník Sigmund Freud, píšuci v roku 1901 svoju *Psychopatológiu každodenného života* (4) z pohľadu nevedomia a chybných úkonov. Ribot vo svojich prácach ponúka aj zárodok evolučnej psychiatrie. Pri hľadaní biologických základov si pomáha ontogenetickými a fylogenetickými úvahami a tak vlastne robí to, čo odporúča súčasný evolučný psychiater Brüne: dopĺňa neurobiológiu duševných fenoménov evolučným pohľadom (5). Hoci nás od jeho diel delí viac ako sto rokov, svojim obsahom sú moderné, v mnohom svoju dobu predbiehajú a i dnešného psychiatra prekvapia svojou invenčnosťou.

Choroby pamäti

Pôvodne išlo o štyri eseje z roku 1881, neskôr vydané pod názvom *Choroby pamäti* (6). Théodule Ribot sa v nich bránil jednoduchým abstraktným úvahám a na rozdiel od svojich súčasníkov a mnohých predchodcov pristupoval k pamäti ako v prvom rade k biologickému fenoménu, čo dodáva jeho dielu punc modernosti. Pamäť v jeho ponímaní je dokonca vlastnosťou živej hmoty. I sval, ktorý rastie po opakovanej námahe a cvičení, má totiž pamäť, i bunky, ktoré prídu opakovane do styku s určitým podnetom. Pamäť v klasickom zmysle slova je však súčasťou psychiky. Predpokladom psychickej činnosti je nervová činnosť (nejde tu teda o žiadne psychologizujúce úvahy), pričom naopak to neplatí. Pamäť priamo závisí od nutrie mozgu a na jeho globálnej i lokálnej cirkulácii a jej poruchy dával Ribot do súvisu s poškodením kortikálnych neurónov. Nie je pritom možné nájsť sídlo pamäti, pretože nejde o žiadny statický sklad informácií a spomienok, jej funkcia je založená na dynamických asociáciách rôznych častí mozgu, takže pri spomienke na písané slovo sa (okrem iných) aktivujú regióny zodpovedajúce písaniu a pri spomienke na hovorené slovo rečové oblasti (teda pamäť je modulárne usporiadaná, čo je v súlade so súčasnou neurovedou). Ak hovoríme o sídle pamäti, tak hipokampus skôr súvisí s epizodickou a autobiografickou pamäťou, než s pamäťou ako takou (7). Slová sú v mozgu uložené ako motorické obrazy (*bewegungsbilder*), čo podmienilo aj autorove úvahy o *afázii* ako poruche pamäti pre reč (v užšom zmysle bola

napokon vymedzená *amnestická afázia*, viac 8). Odmietol dovtedy perseverované prirovnania pamäti k odtlačku vnemu akoby do vosku alebo ako fotografie udalosti. Boli príliš statické a závislé, kým pamäťové funkcie majú predovšetkým aktívnu a dynamickú bázu.

Zábudlivosťou sa prekvapivo nezaoberal ako zlyhaním pamäti, ale naopak, ako jej predpokladom. Len tak, že sa zo zažitých udalostí vytratia spomienky na rôzne úseky života, si myseľ môže vytvárať časové a priestorové referenčné body, podľa ktorých sa orientuje pri reprodukcii a lokalizácii jednotlivých spomienok. Zábudlivosť uľahčuje spomínanie, ktoré bez obliterácie všednejších udalostí nie je možné.

Stabilita spomienok súvisí s ich organizáciou v dynamickej pamäťovej sieti a nie s ich čerstvosťou. Preto pri demenciách pacient zabúda ako prvé nedávne udalosti, kým tie najstaršie sú ako staropamäť ešte nedotknuté. Z tejto tézy učinil Ribot *zákon regresie*, ktorý vošiel do dejín psychiatrie ako *Ribotov zákon*. Vychádzal pritom z analógie degeneratívnych procesov, pri ktorých sa tiež ako prvé poškodzujú fylogeneticky najmladšie časti mozgu.

Ego a pocit seba sú pamäťou priam živé, takže nás mnoho učí aj o povahe našej identity. Tá je stabilná a kontinuálna len vďaka končízmu spojeniu minulosti a prítomnosti jedinca.

Choroby vôle

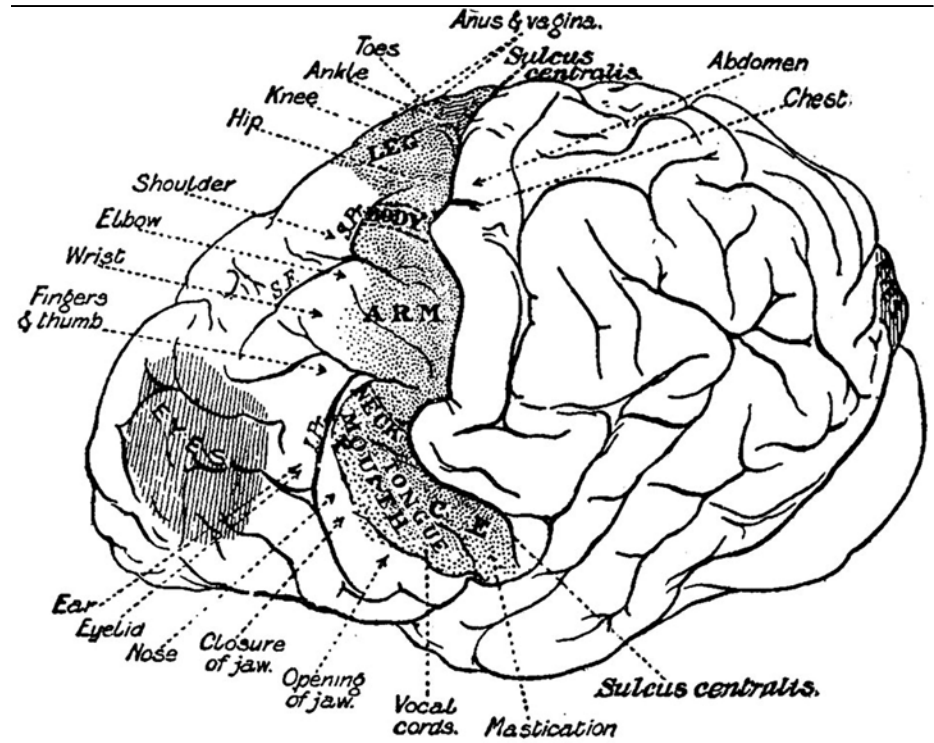
Vôľa sa skúma ťažšie ako pamäť, pretože na rozdiel od nej nie je presne definovaná, píše sa v úvode *Chorób vôle* (9). V Ribotových časoch

boli ešte vcelku bežné metafyzické úvahy o slobo- de vôle a jej charaktere. Autor sa im bráni a objektom jeho skúmania je len ľudská skúsenosť. Vôľa v prvom rade nie je príčinou nášho konania, je skôr jeho dôsledkom. Vyviera z osobnosti jedinca, ktorá sa vyvíja na základe zdedených predispozícií, výchovy a sumy vplyvov prostredia a nedá sa jednoducho zmeniť a vycvičiť. Podobne, ako to tvrdí Mysliveček (10), nemôže mať určitý človek inú vôľu ako má, pretože jeho vôľa pochádza z jeho osobnosti, z určitého naučeného modusu každodenného fungovania (čo je zaujímavý behaviorálny pohľad). U novorodenca predchádza vôľu difúzna a nekoordinovaná motorická činnosť, ktorú sa postupne dieťa naučí usmerňovať a ovládať. Vôľa v sebe obsahuje už zárodok činnosti, je prechodom k nej a každá idea (snáď okrem abstraktných) v sebe obsahuje aj istú tendenciu k pohybu. Vôľa totiž nie je čisto psychický stav, ktorý zrazu vedie k telesnému pohybu, ale oba stavy sú jedného druhu. Sú fyziologickými dejmi reprezentovanými v mozgu. Ak vôľa je prechodom ku konaniu, tak by bolo skôr abstrakciou chápať ju čisto ako rozhodnutie oddelené od motoriky. Jej alterácie v rámci rôznych duševných porúch sú často spôsobené zásahom iných fenoménov. Napríklad, jedincovi s panickou poruchou (*platzangst*) nezabraňuje v prechádzke námesťím „slabá vôľa“, ale panická úzkosť, ktorá ju oslabuje. Z dnešných autorov napríklad Nešpor spochybňuje úvahy o „slabej vôli“ v prípade pacientov závislých od psychoaktívnych látok a venuje sa skôr problematike motivácie a jej zmeny (11).

V prípade vôle ide podľa autora o *ideomotorický dej*, pričom významne súvisí s funkciami frontálneho laloku (ďalší vývoj vedy mu dal za pravdu; napríklad *abúlia* je súčasťou symptomatiky *frontálneho syndrómu*). Mozog je z veľkej časti motorickým orgánom (obrázok 1), pretože značné regióny má zapojené do ovládania pohybov. Každý stav vedomia je spojený s istými motorickými elementmi a neexistuje taký, ktorý by s nimi spojený nebol. Každý stav vedomia teda tenduje k svojej motorickej fáze, ako to hovorí Ribot, k jeho prechodu do činnosti, k tomu, aby sa vyjadril pohybovo (obrázok 2).

Z prostých anatomicko-fyziologických dôvodov je najstabilnejšie to, čo je najjednoduchšie. Dieťa sa učí chodiť a pohybovať tým, že metódou pokusu a omylu znova a znova volí najvhodnejšie pohyby a suprimuje neužitočné až napokon získa voluntárnu silu nad svojou motorikou. Vôľa teda nie je konštituovaným celkom, od začiatku kralujúcou entitou, ale len kulmináčnym bodom vývinu. Preto sa i ľahko na-

Obrázok 1. Motorické oblasti na mozgu šimpanza s anglickým označením pohybových funkcií jednotlivých regiónov. Obrázok ilustruje Ribotom často opísovanú skutočnosť, že navzdory zložitosti ľudského mozgu a jeho vyvinutých psychických funkcií, predsa len zostáva (podobne ako u šimpanza) predná časť mozgu z veľkej časti motorickým orgánom. Obrázok z roku 1910, prevzatý z (12).

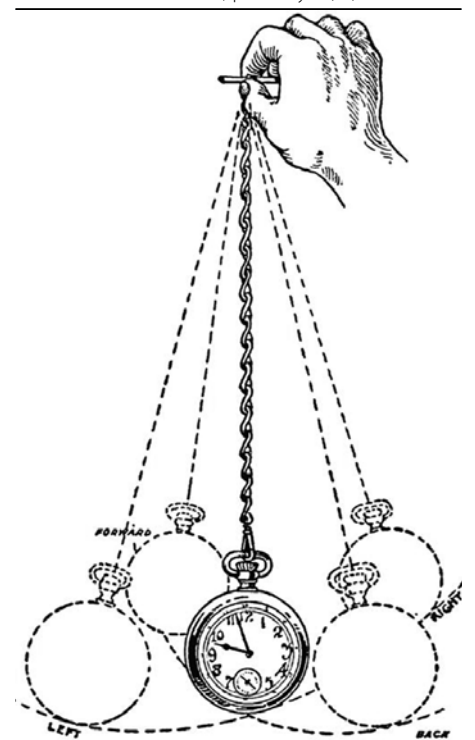
ruší, napríklad intoxikáciami alebo psychickými, či somatickými poruchami.

Impulzívne konanie Ribot prirovnáva ku konvulzívne- mu dej, či už ide o automutilácie alebo najrôznejšie vrtochy v rámci hystérie (impulzívne poruchy v súčasnosti často liečime antikonvulzívmi). Podľa neho sa podobá na reflexné pochody u dekapitovaných zvierat alebo zvierat zbavených frontálneho laloku. Vôľa nie je imperatívna entita, vládnuca oddelene od činnosti a pohybov, ale je hierarchickou koordináciou dejov. Nie je príčinou, skôr následkom psychobiologických procesov, do ktorých však vnáša istú usporiadanosť. Ak nepracuje príslušné kortikálne centrum, tak sú isté elementy tejto koordinácie stratené. Vidíme, že sa tu Ribot zas a znova vracia k nervovým základom psychických dejov ako k východisku svojich úvah.

Psychológia pozornosti

Myšlienka je slovo alebo čin v stave zrodu, je akoby začiatkom motorickej aktivity a vždy súvisí so svalovou činnosťou (vieme, že myšlienka nejaký pohyb sa aktivujú neuróny zodpovedné za realizáciu tohto pohybu, 14). Ribot v *Psychológii pozornosti* (15) považoval za kľúčové rozlišovať *spontánnu pozornosť*, významne súvisiacou s emocionálnou a *aktívnu úmyselnú pozornosť*, vedúcu rýchlejšie k únave. Psychický život je charakteristický neustálym tokom na seba nadväzujúcich predstáv, čo autor nazýva

Obrázok 2. *Chevreulove kyvadlo* bol v Ribotovej dobe často používaný pokus demonštrujúci vplyv aktívnej pozornosti na mikropohyby, ktoré si človek neuvedomuje. Úlohou subjektu je chytiť na špagáte alebo rtiatke zavesený predmet medzi ukazovák a palec a nechať ho ustátiť vo zvislej polohe. Potom sa má sústrediť na pohyby tohto kyvadla, napríklad zľava doprava (alebo spredu dozadu), bez toho, aby manipuloval rukou. Po chvíli sa kyvadlo vo väčšine prípadov pohybuje presne v tom smere, v akom sa naň subjekt sústredil. Obrázok z roku 1912, prevzatý z (13).

polyideizmom. Pozornosť je zásahom do tohto toku, je skôr *monoideizmom*, inhibíciou polyideizmu úzkym okruhom preferovaných myšlienok a predstáv.

Pozornosť (spontánna) má predovšetkým biologickú hodnotu, je kľúčová pre prežitie, samovoľne deteguje hrozby i zdroje potravy v prostredí. Je *zostreným vedomím* (opäť sa o pozornosti podobne vyjadruje Mysliveček, 10), vedomím zameraným na biologicky dôležitý podnet. Námaha úmyselnej pozornosti spočíva práve v tom, že nie je spontánna a zviazaná s pre organizmus relevantnými podnetmi, ale jej objekt je chcený, vybraný a teda arteficiálne stanovený. Pociťujeme ju dokonca ako svalový pocit (*muskulgefühl*) v oblasti čela. Autor lokalizuje pozornosť, podobne ako vôľu, s ktorou značne súvisí, do frontálneho laloku. Pozornosť závisí od emocionálnych stavov, ktoré sú redukovateľné na isté tendencie a tie sú zase fundamentálnymi alebo zadržanými pohybmi (emócie z *emoveo*, majú v slovnom základe pohyb, *motus*), ktoré môžu byť vedomé aj nevedomé. *Voluntárna pozornosť* tak nie je ničím iným, len vyššou a extrémnou formou jej nižších foriem, vznikajúcich z polovedomých a polonevedomých procesov. Tu Ribot opäť prichádza na to, že globálne psychické procesy (vedomie, pozornosť a vôľa) nie sú zásahom „zhora“, ale vznikajú určitou diferenciáciou „zdola“. Pre procesy a obsahy, na ktoré

sa zameriavajú majú pritom spätne organizačný a hierarchický koordinujúci vplyv.

Záver

V každom odbore (psychiatriu nevynímajúc) by mal byť vytvorený priestor aj pre spätne reflexie, možnosť pohľadu do vlastnej minulosti, v ktorej je možné vystopovať pramene určitých myšlienok a zákonitostí, považovaných v súčasnosti za samozrejmosť. Takýto pohľad nie je luxusom, ktorý si v každodennom odbornom živote nemôžeme dovoliť. Ako je pamäť na minulé nutná pre individuálnu identitu, tak je totiž dôležitá aj pre identitu odboru. A i drobná amnézia ju zužuje a deformuje. Théodule Ribot síce nie je citovaný ako Emil Kraepelin, Eugen Bleuler a jeho knihy sa nevydávajú tak masovo ako Freudove, napriek tomu sa nemálo zaslúžil o sformovanie dnešnej psychiatrie, ako ju poznáme, a preto mu v nej patrí čestné miesto.

Použitá literatúra

1. Guillin V. Théodule Ribot's ambiguous positivism: philosophical and epistemological strategies in the founding of French scientific psychology. *Journal of the history of the behavioral sciences* 2004; 40(2): 165–181.
2. Nicolas S, Charvillat A. Introducing psychology as an academic discipline in France: Théodule Ribot and the Collège de France (1888-1901). *Journal of the history of the behavioral sciences* 2001; 37(2): 143–164.
3. Carroy J, Plas R. The beginnings of psychology in France: who was a „scientific“ psychologist in the nineteenth centu-

ry? *Physis rivista internazionale di storia della scienza* 2006; 43(1–2): 157–186.

4. Freud S. *Psychopatológia každodenného života*. Európa, Bratislava, 2010; 256.
5. Brüne M. *Evolučná psychiatria (Pôvod psychopatológie)*. Vydavateľstvo F, Trenčín, 2012; 424.
6. Ribot T. *Diseases of Memory: An Essay in Positive Psychology*. New York, D. Appleton and Company, 1882; 209.
7. Andersen P, Morris R, Amaral D, Bliss T, O'Keefe J. Historical perspective: proposed functions, biological characteristics and neurobiological models of the hippocampus. In: Andersen P, Morris R, Amaral D, Bliss T, O'Keefe J (eds). *The hippocampus book*. Oxford University Press, 2007; 9–36.
8. Ambler Z, Bednařík J, Růžička E, et al. *Klinická neurologie – část obecná*. Praha: Triton 2008: 443–468.
9. Ribot T. *The Diseases of the Will*. Third Enlarged English Edition. Chicago, The Open Court Publishing Company, 1903; 137.
10. Mysliveček Z. *Obecná psychiatrie*. Státní Zdravotnické Nakladatelství, Praha 1959; 224.
11. Nešpor K. Návykové nemoci. In: Höschl C, Libiger J, Švestka J. *Psychiatrie*. Praha: Tigris, 2002; 556–576.
12. *The Encyclopaedia Britannica*. A Dictionary of Arts, Sciences, Literature and General Information. 11th Edition, Volume IV. England, Cambridge, University Press. 1910; 411.
13. Jacoby GW. *Suggestion and Psychotherapy*. Charles Scribner's Sons, New York, 1912; 355.
14. Gallese V, Keysers C, Rizzolati G. A unifying view of the basis of social cognition. *Trends in Cognitive Sciences* 2004; 8(9): 396–403.
15. Ribot T. *The Psychology of Attention*. Chicago, The Open Court Publishing Company, 1903; 120.

MUDr. Michal Patarák

*Psychiatrické oddelenie FNŠP
F. D. Roosevelta, Banská Bystrica
Cesta k nemocnici 1,
974 01 Banská Bystrica
patarakmichal@gmail.com*

